

İ S T A N B U L

YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

Revue de l'Institut des Hautes Etudes Islamiques

SAYI II

İ S T A N B U L
EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
1 9 6 4

AHKÂM-I ŞER'İYYE VE AHKÂM-I FIKHİYYE

Ömer Nasûhî Bilmen

Münderecat : Ahkâmın mahiyeti. Şer'in ve fıkın mahiyetleri. Şer'i ve fikhî hükümlerin menbâları ve me' hazları: Kur'ân-ı Mübin ve Ehâds-i Nebevîyye İcma'ı ümmet, kıyâs-ı fukahâ. istihşân. istishâb, örf ve âdet, faide, maslahat, Şer'i ve fikhî hükümlerin aksâmı, ahkâm-ı şer'iyye ve fikhîyenin sebepleri ve hikmetleri. Ahkâm-ı şer'iyye ve fikhîyenin tarihçesi.

1) *Ahkâm* : Hükümün cemidir. Hüküm ise lügatta bir şeyi diğer bir şeye icab veya selb sûretiyle isnad etmektir. Meselâ: "Bu kitab, *fi-lân zâtındır*" denilmesi bir hükümdür.

Hüküm kelimesi; hükûmet, hâkimlik, âmiriyet, emir, icâb, iktizâ, müfûz mânalarında müsta'meldir. Hükmeden zâta "hâkim", hükmedilmiş şeye "mahkûmün-bih" lehine hükmedilen kimseye "mahkûmün-leh", aleyhine hükmedilen kimseye de "mahkûmun-aleyh"; iki veya daha ziyade kimsenin aralarındaki ihtilâf ve iddiayı hal ve fasl için hâkim ittihaz ettikleri zâta da "hakem" denilir; buna "muhakkem" de denilmektedir.

2) *Şer'i*, *şeriat* lâfızları lügât itibariyle insanı bir ırmağa, bir su kaynağına götüren yol demektir. İstılahta ise ahkâm-ı diniyyeden ibarettir. Çünkü dinin hükümleri de bir ilâhî tariktir ki, insanları içtimâî ve mânevî hayatın devam ve bakasına medar olan bir feyz ve itilâ sahasına, bir selâmet ve saadet menbâna eriştirir.

Şeriat; lisan-ı dinde Cenabı Hakkın kulları için vaz'etmiş olduğu dinî ve dünyevî hükümlerin heyet-i mecmuâsıdır. Bu itibarla şeriat tâbiri ile din tâbiri aynı meâlde bulunmuş olur. Bu cihetle şeriat; hem ahkâm-ı asliyye denilen itikadiyyata, hem de ahkâm-ı fer'iyye denilen ibadetlere, ahlâka ve iktisadî, ictimâî muamelelere şâmil bulunmuş olur. Mamafih şeriat tâbiri daha ziyade ahkâm-ı fer'iyyeye itlâk edilmektedir. Fakat bu tâbir, haddi zatında umumîdir. Hem itikadiyyata, hem fer'iyyata, ameliyata şâmil bulunmaktadır.

“Şer’î” tâbiri de şeriata mensup olan herhangi bir mes’eleyle, hükme itlâk olunmaktadır. Şeriata müteâllik işlere “şer’iyyat” denilir. Şeriatın cem’i de “şerâyi” dir.

İşte şeriat-ı İslâmiyenin câmi’ olduğu bütün bu mevzu’lara, mes’elelere “Ahkâm-ı şer’iyye” denilmektedir. Müfredi: “Hüküm-ü şer’î” dir ki, şöylece târif edilmiştir: Hüküm-ü şer’î, ef’âl-i ibâda müteallik olan hüküm-ü ilâhî’den ibarettir. Bu hükümlerin asıl hâkimi ise Hak Taâlâ Hazretleridir.

3) *Fıkıh*; lügâta bilmek, anlamak, bir şeyi şüurlu bir halde idrâk etmek, bir mes’elenin künhüne vâkıf olmak gibi mânaları ifade eder. İstilâhda fıkıh ise: İnsanın yaptığı işler bakımından lehinde ve aleyhinde olan şer’î hükümleri bir meleke halinde bilmesi demektir.

Diğer bir târif ile fıkıh; amelîyâta, yani ibadetlere, ukûbetlere, alıp-satmak, icâreye vermek, şirketler akdetmek gibi muamelere ait hükümleri mufassalca, delilleriyle bilmek demektir. Bu melekeyi, bu ihâta-ı ilmîyeyi haiz olan Hukuk-ı İslâmiyye âlimine de “fâkih” denilir ki, cem’î fukahâdır.

İmam-ı Âzam’a göre fıkıh, bir kimsenin gerek lehine ve gerek aleyhine olan işleri güzelce bilip anlaması demektir. Bu halde fıkıh, hem itikâdiyata, ahlâkiyata ait meseleleri, hem de içtimaiyâta, iktisadiyâta müteâllik mevzu’ları câmi’ bulunmuştur.

Fıkıh diğer bir bakımdan, dünyevî ve uhrevî mevzûlar, mes’eleler, hükümler pek ziyade olup bunların ziyadesiyle münkeşif olduğundan akâide, ahlâka ait olan mes’eleler; ilm-i kelâm = ilm-i akâid ve ilm-i ahlâk gibi unvanlar ile ayrıca telif ve tesbit edilmiş, bunlar birer müstakîl ilim haline konulmuş, ilm-i fıkıh ünvanı ise yalnız ibâdetlere, aile-hayatına, iktisadî mevzûlara, cezaî hükümlere, verâset ve vasiyyet gibi hususlara amelîyât mes’elelerine tahsis edilmiş; itikâdiyyat ve ahlâkiyât mes’eleleri ilm-i fıkıh dairesinden hariç sayılmıştır.

İşte gerek ibadetlere ve gerek bütün dünyevî muâmelâta ait hükümlere, kararlara “Ahkâm-ı fikhiye” denilmektedir ki, bütün İslâm âleminin asr-ı saadetten beri dinî ve dünyevî bir nice düstûrlarını, kanunlarını muhtevi bulunmaktadır.

4) *Şer’î ve fikhî hükümlerin menbâ’ları ve me’hazları :*

İslâm Hukukunu teşkil eden mes’elelerin, hükümlerin başlıca menbâ’ları, me’hazları Kur’an-ı Mübîn ile Peygamber-i zîşânımızın ehâdis-i

şer'îfesi, İslâm müçtehidlerinin icmâ'ı ile kıyâs-ı fukahâdır. Bütün şer'î, fikhî hükümler, başlıca bu dört esastan birine istinat eder. Bunlara "Edille-i erbaa" = dört kısım deliller" adı verilmiştir. Bunlardan başka ahkâm-ı fikhîyenin istinad ettiği bazı esaslar da vardır ki, onlar da *istihsân, istishâb, örf ve âdet, teâmül, faide, maslahat* gibi nâmlar ile yâd olunurlar. Onlar da birer fer'î me'hazlardır ki, esasen edille-i erbaadan birine râcî', ondan mülhem bulunur. Binaenaleyh İslâm Hukuku; bütün bu yüksek me'hazlara, menba'lara müsteniddir. Başka milletlerin hukukundan aslâ müstefid olmuş değildir. Bil'âkis İslâm Hukuku, başka milletlerin hukukuna tesirden hâli kalmamıştır. Bunu bir takım munsif garb âlimleri de itiraf etmektedirler.

İslâm Hukukuna ait başlıca menbalara şöyle kısaca bir bakalım :

A) *Kur'an-ı Kerim* : Bu bir kitâb-ı ilâhîdir. Bunun bütün âyetleri, sûreleri, taraf-ı ilâhîden Cibril-i Emîn vasıtasıyla Peygamber-i âlişân efendimize tebliğ edilmiş olan bir kitâb-ı semâvîdir ki, mukaddes nazmı da mânâsı da vahy-i sübhâniye müsteniddir. Her vecihle küdsiyeti haizdir. Daha zaman-ı nebevîde tamamen ezberlenmiş, zabtedilmiş, bütün müslümanlar arasında tevatür suretiyle münteşir olmuştur. 114 sûre-i celleden müteşekkil olup Kur'ân-ı Mübîn; "Mushaf-ı Şerif" nâmiyle yâd olunarak bütün müslümanların ellerini, kalblerini tezyin ve tenvir edip durmaktadır.

Kur'an-ı Mübîn; bir ebedî mucizedir, hiç bir vech ile kabil-i tanzir değildir; zamanımıza kadar bir harfi bile tebeddül ve tegayyüre uğramamıştır. Usûl-ü Fıkha göre "Kitâb" denildi mi, ondan maksad, Kur'an-Kerim'dir.

Kur'an-ı Azîm; beşeriyeti bir çok hakikatlardan haberdar etmiş, itikbâle dair bir takım hâdiseler hakkında mâlûmat vermiş ve bilâhare o hâdiseler haber verildiği vecihle zuhûra gelmiş, Kur'an-ı Mübîn'in bir mucize-i ebediye olduğu o sûretle de te'yid edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in âyetleri itikâda, ibâdetlere ahlâkiyata, hukuka dair bir çok hükümleri câmi'dir. Geçmiş ümmetlerin en ibret alınacak tarihî hayatlarına dair de mâlûmat vermektedir. Velhâsül Kur'an-ı hikmet beyan, binâzîr, ebedî, ilâhî bir menba-ı hidâyettir, bir vesile-i feyz ve saadettir.

B) *Ehâdis-i Şerife* : Peygamber-i zîşân efendimizin mübarek sözlerinden, fiillerinden, takrirlerinden ibarettir. Hadis tâbiri, lügâtte az veya çok söz ve sonradan vücûda gelen şey demektir. Mukabili kadim-

dir. Muhaddislerin istulâhında ise hadis; Rasul-i ekrem Sallallahü aleyhi ve sellem efendimizin buyurmuş olduğu herhangi bir sözden ve herhangi bir fiilden veya takririnden ibarettir. Takrirden maksat ise Hz. Peygamberin gördüğü bir şeye karşı sükût edip onu men' buyurmamış olmasıdır ki, o şeyin dinen memnû' olmadığına delâlet eder. Hadisin cem'i, ehâdistir.

Rasülü ekremin mübarek sözlerinden, fiillerinden ve ahvâl ve evsâfından bahseden ilme, "ilm-i hadis" denilir; bu ilim ile iştigal eden, yani hadis ilminin bir çok usûl ve fûrûunu bilen zâta da muhaddis nâmı verilmiştir. Hadisi nebevîye, sünneti nebevîyye namı da itlak olunmuştur. Mamafih bazı zevata göre hadis, yalnız Rasülü Ekrem'in mübarek sözlerinden ibarettir. Sünnet ise Rasülü Ekrem efendimizin hem mübarek sözlerine denilir, hem de O'ndan sâdır olan fiillere ve takrirlere itlâk olunur. Cem'i: "Sünen" dir.

Hadis-i Şerife 'haber' nâmı da verilmiştir. Nitekim: "Haberde vârid olduğuna göre" denilir ki, "hadis ile sâbit olduğuna göre" demektir. Fakat diğer bir itibar ile haber lâfzı, hadis lâfzından eâmdır. Çünkü haber tâbiri, Rasülü Ekrem'den rivâyet edilen şeye de, başkalarından mervî olan şeye de denilebilir. Hadis tâbiri ise yalnız Rasülü zîşânın beyânâtına mahsustur. Binaenaleyh her hadis, haber ise de her haber hadis değildir.

Bu iki tâbir arasında mübâyenet bulunduğuna kâil olanlar da vardır. Onlara göre Rasülü Ekrem'den rivâyet edilene "Hadis" denilir. Başkalarından rivâyet edilene de "haber" nâmı verilir.

"Eser" tâbiri de fukahâ istulâhınca selefin sözlerine itlâk olunur.

Bazı zevâta göre esbâb-ı kirâmın ve tâbiinin sözlerine ve onlardan rivâyet edilen eserlerine de "Hadis" tâbiri itlâk edilir. Rasülü Ekrem, (S.A.V.) efendimizden rivâyet edilen hadisler bir itibar ile de Hadis-i Nebevî, Hadis-i Kûdsî nâmiyle yâd olunur. Şöyle ki: Peygâmbere-i Âli Şân Hazretleri, bir şeyi kendi tarafından haber verirse bu, bir hadis-i şeriftir. Ve eğer bir şeyi Cenab-ı Hakk'a izafe ederek, meselâ: "Allahü Taâlâ buyuruyor ki" diyerek haber verirse bu da bir hadis-i kûdsî nâmını almış olur. Kur'an-ı Kerim ise Cibril-i Emin vasıtasıyla inzal edilmiş bir kadîm Kelâm-ı İlâhî olduğundan O'na "Hadis" nâmı verilemez. Ve Rasülü Ekrem'e izafe edilemez, yani O'nun kelâmı sayılamaz. Ma'ahaza Rasülü Zîşânımızın ümmetine kendi mübarek sözleriyle haber verdiği dinî hükümler de birer vahy-i ilâhî neticesidir. Çünkü, Rasülü Ekrem bu gibi dinî hükümleri kendiliğinden haber veremez. (Ve mâ yantıku anîl-hevâ) âyet-i kerîmesi buna delildir.

Kur'an-ı Mübîn ile Hâdis-i Kudsî arasındaki farklar :

Kur'an-ı Kerim ile Kudsî hadisler arasında şöylece altı cihetten fark vardır:

1. Kur'an-ı Azîm, bir mûcizedir, tanziri gayr-ı kabildir. Hadis-i Kudsî'nin ise böyle mûciz olması lâzım gelmez.

2. Namazlar Kur'an-ı Mübin'in âyetleriyle kılınır; Hadis-i Kudsî ile kılmamaz.

3. Kur'an-ı Kerim'i inkâr eden küfre düşer, Hadis-i Kudsî'yi münkir ise böyle değildir. Meğer ki, Peygamber-i zîşân'ın kelâmı olduğunu itiraf ettiği halde onu kabul etmesin.

4. Kur'an-ı Azim'in nüzülünde Cenab-ı Hakk ile Rasulü Ekrem arasında Cibril-i Emin vasıta bulunmuştur. Hadis-i Kudsî bunun hilâfındır. Bilâvasıta bir vahy-i ilâhîye müsteniddir.

5. Elfaz-ı Kur'aniyenin taraf-ı İlâhîden olması icabeder, hadis-i kudsînin lafzı ise Rasulü Ekrem'e ait olabilir, bu caizdir.

6. Kur'an-ı Kerimi tâhir olmayan bir kimse messedemez. Hadis-i Kudsîyi ise abdestsiz olan bir kimsenin de messetmesi câizdir.

Ehadis-i şerife hakkındaki itina :

İslâm âlimleri; ehadis-i şerife ile pek ziyade meşgul olmuşlardır. Gerek eshâb-ı kirâm tarafından ve gerek tâbiin denen yüksek din büyükleri tarafından fevkalâde bir itina ile mûbarek hadisler hıfz ve zabt edilmiştir. Ehadis-i şerifenin mütevâtir, meşhur, sahih, hasen gibi aksâmı pek mükemmel bir surette tesbit edilmiş, mevzû veya rivâyeten zayıf, gayr-ı müteber olup hadis nâmına zikredilmiş olan şeyler de meydana konulmuş, bunların mahiyetleri gösterilmiştir.

Velhasıl, ahkâm-ı şer'iyemizin yüksek menbalarından olan ehadis-i nebeviyye hususunda pek büyük bir itina gösterilmiş, müçtehidin-i kirâm, bu mubarek hadislerle istinaden bir nice şer'î, fikhî hükümleri tesbit ederek bu ümmet-i merhumeye beyan ve izah etmişlerdir. Ehadis-i şerifeye dair İslâm âlimleri tarafından pek muteber kitaplar yazılmıştır. "Kütüb-i Sitte" namıyla maruf, meşhur olan hadis kitapları bu cümledendir. İmam-ı Mâlik hazretlerinin "El-Muvatta" adındaki meşhur hadis kitabı da pek muntazam bir eserdir.

C) *İcma-ı Ümmet* :

İcma'; lûgatte ittifak, kasd, azim mânâsıdır. İstılahta; icma'; bir asırda bulunan İslâm müçtehitlerinin bir hüküm-i şer'î üzerinde ittifak etmeleridir. Buna "İcma-i Ümmet" denir.

Bir hüküm-i aklî üzerine ittifaka ve bilinmesi yalnız sarıh bir nakle müstenid olan şeyler hakkındaki ittifaka "icma'" adı verilmez. Avâm-ı nasın bir şey üzerindeki ittifakı da bir icmâ-ı ümmet sayılmaz. Binaenaleyh bir meselenin hükmü hakkında sarahaten bir delil-i şer'î bulunmadığı halde onun hakkında bir çok şer'î hükümlerden bil-istifade müttefikane karar vermiş olan bir asırdaki müçtehitlerin bu ittifakları bir delile müstenid olduğu cihetle her halde kabule karın olduğundan, hilâfına hüküm verilmemek iktiza eder. Filhakika bütün müçtehitlerin bir hâdise hakkında ittifak etmeleri, şüphe yok ki, mücerret kendi reylerine müstenid değildir. Belki kendilerince ma'lûm bir delil-i şer'îye müsteniddir. Bu delil; haber-i vâhid veya kıyas olabilir. Fakat icmâ' ile kuvvet bulunmuş, muteber bir delil, bir haber olduğu teyyüd etmiş olur. Artık delil, bu icmâ'dan ibaret bulunur. Hüküm bu icma'a izafe edilir.

Bir çok dinî meseleler de vardır ki, haklarında icmâ-i ümmet vaki bulunmaktadır. Fakat bu icmâ'ı ümmet, Kur'an-ı Kerim'de ve ehadis-i şerifede sarahaten mezkûr bir kat'î delile müstenid olduğundan bu takdirde hüküm; Kur'an-ı Kerim ile veya hadis-i şerifle sâbit olmuş, icmâ'da bunlara munzam bulunmuş olur. Artık bu hususta icmâ' bir müstakil hüccet bulunmuş olmaz. Meselâ, namaz, oruç, zekât gibi ibadetler Kur'an-ı Mübîn ile, ehadis-i şerife ile kat'î surette sâbittir. Bu husustaki icmâ-i ümmet de bu ibadetlere ait delillerin kat'iyetini göstermekte, bunların te'vile, takyide muhtemel olmadığını bildirmekte bulunmuştur.

D) *Kıyas-ı Fukahâ* : Kıyas lûgâta takdir, müsavat, bir şeyi diğer bir şey ile ölçmek mânâsıdır. Buna "mukayese" de denir. İstılâhda; kıyas iki mâlûm şeyden birini mensus, şer'an sâbit olan hükmünün mislini o hükmün illet-i içtihadîyesini haiz olan diğer bir şeyde de bir rey ve içtihad mebni izhar etmektir.

Tâbir-i aharla, meselâ: Haram olduğu nassan sâbit olan bir şeyin hurmetine sebep ve illet olan şey, bilicihad ma'lûm olup, artık o sebep ve illet başka bir şeyde de mevcut olunca bu ikinci şeyin de hurmetine bil'kıyas hükmolunur.

İllet-i kıyas ise hükmü şer'isi, nas ile sâbit olan bir şeyin müstemil olduğu vasıflardan olup, bu hükm-ü şer'îye içtihaden sebep ve alâmet telâkki edilmiş olan şeydir. Meselâ: Bir hadis-i şerife nazaran bir miktar buğday, o kadar buğday ile peşin olarak satılabilir. Fakat ondan fazlasıyla satılması haramdır. Acaba bu hüküm, darıda da câri midir? Onun hakkında böyle sarîh bir hüküm görülemiyor. Fakat, anlaşılıyor ki bir miktar buğdayın diğer bir miktar buğday mukabilinde fazlasıyla satılmasının memnuiyetine sebep, keyliyyet ile cinsiyyettir. Binaenaleyh bu keyliyyet ile cinsiyyet darıda da mevcut olduğundan artık buğday hakkındaki hüküm, darı hakkında da bitarikil-kıyas cârîdir.

Kıyaslar iki nev'a ayrılıyor. Birisi, kıyas-ı celîdir ki; illeti, vech-i şer'isi müctehidlerce derhal anlaşılan kıyas demektir. Diğer de kıyas-ı hafîdir ki; illeti, vechi şer'isi derhal münfehîm olmayıp tetkika muhtaç bulunan kıyastır. Mutlak surette söylenen kıyas ile birinci nev'i kasdedilir.

İçtihad ise fer'îyyata; yani ibadetlere, muamelere müteallik bir hükm-ü şer'îyi delilinden istinbat için = yani çekip çıkarmak için tam takatı sarfetmektir. Bu gibi fer'î hükümleri delillerinden böyle istinbata muktedir olan zatlardan her birine de "müctehid" denilir.

Ahkâm-ı asliyyede, yani; itikâdî meselelerde içtihad cârî değildir. Onlar kat'î surette sâbit hükümlerdir. Meselâ, Cenab-ı Hakkın varlığını, birliğini, hâlîliyyetini, kudret ve azametini tasdik, farziyyeti veya memnuiyeti kat'î nusus ile sâbit şeyleri tayin ve tesbit gibi hususlarda içtihad mahal yoktur, bunlar kat'î surette muayyen meselelerdir.

E) *İstihsan*; lügatte beğenmek, güzel bulmak, tahsin etmek demektir. Usulîyyûna göre istihsan, bir hafî kıyastır ki, bu kıyasın illetine, tarikina müctehidlerin fehimleri çabukça nüfuz etmeyip bu hususta ziyade tedkika, tâmika ihtiyaç görülür. Fıkıh ıstîlâhınca ise istihsan, kıyas-ı celîye mukabil ve muarız olan herhangi bir delildir ki, kıyas-ı hafîden eamdır. Meselâ, fıkihta bazı hükümler, kıyas-ı celîye muhalif görüldüğü halde hadis veya icmâ gibi bir delil ile sâbit olur da "bu hüküm istihsanen sâbittir" denilir.

F) *İstishab* : Lügatte beraber götürmek, yanına alıp beraber gitmek, müsahabette bulunmak, demektir. İstîlâhda: Mâzide sabit olan bir şeyin — tebeddül ettiği bilinmediği cihetle — halen de sâbit, bâki olduğuna kail olmaktan ibarettir. Meselâ on sene evvel hayatta olduğunu bildiğimiz bir kimsenin vefatı hakkında bir bilgi bulunmayınca bugün de onun berhayat olduğuna kail oluruz ki bu bir istishab meselesidir.

H) *Örf* : Lügatte âdet, ihsan mânâsıdır. Istilâhta: Akılların şehadetleriyle iştihar edip tab'an kabul edilen herhangi müstahsen bir şeydir. Eğer her tarafta câri, vazı'ı gayrı muayyen olursa, "örf-i âm" denilir. Ve eğer bir mahalle mahsus, bir muayyen taifeye ait bulunursa "örf-i hâs" adını alır.

Kanun ile muayyen ve mukayyed olmayıp fevkalâde hallerde tatbik edilen hükümlere, icraata da örf, idare-i örfiyye nâmı verilmektedir.

I) *Âdet*; lügatte ülfet, usul, alışılmış şey, herkes tarafından riayet edilen hal demektir. Istilâhda: Nefislerde istikrar eden, selim tabiatlarca makbul olan mükerrer umurdan ibarettir ki, buna "teâmül" de denir. Bu da bir nevi örf demektir.

J) *Faide*; lügatte, kazanç, menfaat, garaz, maslahat demektir. Istilâhta faide illet-i gâiye, eşyanın hakikatlarını olduğu gibi bilip ondan istifade etmek ve muktezasına göre hareket eylemektir.

Bir mesele hakkındaki hükm-ü şer'i ile istihdaf edilen maddî, mânevî faide, maslahat-ı âmme, içtimai menfaatler o hükmün hikmet-i şer'iyesidir. Bunlara: "hikmet-i teşriyye" de denilir. Maslahat ise iyilik ve sülh ve müsâlemet demektir. Ve bir işin selâhına, hayriyetine bais ve sâik olan şeydir ki, dinî ve dünyevî kısımlarına ayrılır, mukabili "mefsedet" dir.

5) *Şer'i ve fikhî hükümlerin aksamı :*

Şer'i ve fikhî hükümler: Mânevî makbuliyet ve mes'uliyet itibariyle farz, vâcip, sünnet, mendûp, nâfile, mübah, helâl, haram, mekrûh kısımlarına ayrıldığı gibi dünyevî muamelât itibarî ile de sahih, nâfiz, gayrî nâfiz, lâzım, mevkuf, fâsit, bâtil gibi kısımlara ayrılır .Akd, azimet, ruhsat, câiz kısımları da bu cümledendir. Bunları muhtasarca arz edelim. Şöyle ki:

A) *Farz*: Yapılması şer'î şerif tarafından emrolunduğu kat'î delil ile sâbit olan herhangi bir vazifedir, bir muameledir. Farzlar, farz-ı ayn ve farz-ı kifâye kısımlarına ayrılır. Farz-ı ayn her mükelef için yapılması farz olan vazifedir. Beş vakit namaz gibi. Farz-ı kifaye de mükelleflerden bir kısmının yapmasıyla diğerlerinden farziyeti sâkit olan vazifedir. Cenaze namazı gibi. Kezalik: İslâm yurdunu indel-hace müdafaa için cihad sahasına atılmak müslümanlar için farz-ı kifayedir. Bu sahaya atılan bir zümrenin ademi kifayeti takdirinde onları haceti miktar takviye eylemek de yine müslümanlara ait bir vazife bulunur.

B) Vacib : Şer'î şerif tarafından mükelleflere emrolunmuş olduğu delili zannî ile sabit olan vazifedir ki, farzın dînunda, sünnetin fevkinde bir mükellefiyet demektir. Terkedilmesi dinen mes'uliyeti mucip olur. Her namazda fatiha-i şerifenin okunması gibi. Bazan vacib ve vecibe tâbirleri farz mânasında kullanılır. Borcu ödemek bir vecibedir denilmesi gibi. Bu bir farizadır mânasıdır.

C) Sünnet; lügatte âdet, tarikat demektir. Fıkıh ıstılâhınca sünnet; Rasulü Ekrem Sallallahu aleyhi ve sellem efendimiz tarafından farz ve vacip olmaksızın bazan terkedilmek üzere iltizam buyrulmuş olan herhangi bir fiil ve harekettir. Bu fiil ve hareket, ibadet kabilinden olunca "sünnet-i hüda" nâmını alır. Sabah namazının iki rek'at sünneti gibi. Bu fiil ve hareket, Rasulü Zîşân a mahsus bir âdet-i seniyye kabilinden ise "sünnet-i zevaid" namıyla yâd olunur. Mubarek elbisesini ne surette giymesi ve bir yemeğe ne vecihle başlaması gibi.

Mamafih sünnetler, sünnet-i kavliye, sünnet-i fiiliye, sünnet-i takririye namıyla üç nev'a de ayrılır. Şöyle ki: Sünnet-i kavliyye; Rasulü Ekrem'in mübarek sözlerinden herhangi biridir. Sünnet-i fiiliyyede Nebiyyi Zîşân efendimizin herhangi bir fiil ve hareketidir. Sünnet-i takririyye de Peygamber-i âlîşânımızın yapıldığını gördüğü bir şeyi men etmeyip sükût buyurmuş olmasıdır. Bu sükût o şeyin câiz olduğuna delâlet eder. Sünnet olan herhangi bir şeye "mesnûn" da denilir. Sünnetin cem'i "sünen" dir.

D) Mendub; lügatte makbul, müstahsen şey demektir. Fıkıh ıstılâhınca; yapılması terkedilmesine şer'î şerif bakımından racih olan şeydir ki, terki câiz bulunur.

E) Nâfile; lügatta, ziyade ve lâzım değil iken yapılan şey demektir. Fıkıh ıstılâhınca nâfile, farzların, vaciblerin üzerine ziyade olmak üzere yapılması meşrû ve sevaba vesile olan şeydir. Buna "mendub", müstehab, tetavvu da denilir, kuşluk namazı gibi.

F) Mubah; bir kimsenin dilediği gibi yapmağa mezun olduğu herhangi bir iştir. Bu husustaki izne ibaha denir ki, tecviz demektir. Bir kimsenin bir mâni bulunmadığı takdirde seyhate çıkması veya meşrû ticaretlerden herhangi birini iltizam eylemesi gibi.

H) Helâl; yiyilip içilmesinden veya her ne surette olursa olsun istimal edilmesinden dolayı mes'uliyeti icap etmeyen şeydir. Şâri-i Mübin; onun fiilini de, terkinin de böyle mutlak surette câiz buyurmuştur.

İ) Haram; yapılması dinen memnû olan herhangi bir şeydir. Baş-

kasının bir malını rızası olmaksızın elinden alıp benimsemek gibi. Buna "mahzur" da denir. Böyle bir şeyin terkini talep hakkındaki hükme "tahrim", "hurmet" denilir. Buna adem-i riayet ikâba sebep olur.

Mamafih haramlar bir itibar ile iki kısma ayrılırlar; biri, liaynihi haramdır, haddizatında yiyilip içilmesi haram olan şeyler gibi. Meytenin, şarabın hurmeti bu kabildendir. Diğeri de ligayrihi haramdır. Haddizatında caiz iken başkasının hakkı taállük ettiğinden dolayı haram olan şeydir. Başkasının malını rızası olmadan alıp yemek gibi.

J) Mekruh; lügatta, iğrenç, kerih, nefret edilecek şey demektir. Istilâhda, terkedilmesi râcih olan şeydir. Şöyle ki, bir şeyin yapılması harama yakın ise o şey "kerahati tahrimiye" ile mekruh bulunmuş olur, bil'âkis helâle yakın ise "kerahati tenzihiye" ile mekruh bulunur. Bunun faili ikâba müstahik olmaz.

Meselâ: Ammeye muzır olan bir ihtikâr muamelesi, kerahati tahrimiye ile mekruhtur. İndallah mes'uliyeti câlibdir. Alacağı bir gıda maddesini gayrı meşrû bir hale getireceği anlaşılan kimseye o maddeyi satmak da tahrimen olmasa da tenzihen mekruhtur. Bundan da kaçınmak ihtiyat icabıdır.

K) Sahih; şartlarını, rükünlerini, vasıflarını tamamen câmi olan her hangi bir muameledir. Mükellef bir kimsenin kendi malını usulü dairesinde başkasına satması gibi. Böyle bir satış muamelesine "bey-i sahil" denir.

L) Fâsid; haddi zatında meşrû olduğu halde, gayrı meşrû bir şeye mukareneti sebebiyle meşrûyetten çıkan fiildir ki, aslen caiz olduğu halde vasfen caiz olmaz. Meçhul bir şeyi satmak gibi.

M) Mevkuf; bir hüküm ifade etmesi, meselâ, başkasına mülkiyeti müfid olabilmesi için diğeri bir başkasının izin ve icazetine muhtaç bulunan bir muameledir. Başkasının malını fuzûlî olarak satmak gibi ki, bu satış muamelesinin müşteriye mülkiyet ifade etmesi, o mal sahibinin iznine bağlı bulunmuş olur.

N) Lâzım; hıyarattan hâli olan herhangi bir akiddir ki, üzerine terettüp eden eserin kaldırılması mümkün olmaz. Meselâ: Bir mükellef kimse bir malını usulü dairesinde bir başkasına satsa, bu satış muamelesi lâzım olur. Artık bunu alanın rızası olmadıkça bu satış muamelesi bozulamaz. Bunun mukabili gayrı lâzımdır ki, kendisinde muhayyerlik bulunan akid demektir.

Meselâ: Bir kimse bir malı üç gün muhayyer olmak üzere satın alsa, bu müddet içinde o satış muamelesini bozabilir. Çünkü bu müddet içinde gayrı lâzım bulunmuştur.

R) Nâfiz; başkasının hakkı taâllük etmeyen, meselâ, başkasının icazetine mevkuf bulunmayan muameledir. Mukabili, "gayr-ı nâfiz" dir. Meselâ, bütün şartlarını, rükünlerini câmi olan bir satış muamelesi, bir âkid-i nâfizdir. Böyle olmayan bir satış muamelesi de "gayrı nâfiz" dir. Nâfiz olan muamelelerde lâzım ve gayrı lâzım kısımlarına ayrılır.

S) Akd; nikâh, vasiyyet, sulh, bey', ve icâre gibi. Bir şer'î muameleyi iki tarafın iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icap ile kabulün birbirine irtibatından ibarettir. Böyle bir muameleye "mün'âkid" denir. Bunun böyle vücuda gelmesine de "in'ikad" denilir. Akdi yapanlardan her birine âkid, her ikisine de "akideyn" nâmi verilir. Hakkında âkid yapılan şeye de "ma'kud-un-aleyh" denilir.

Ş) İcâb ve kabul; bir akdi yapmak için ilk söylenen söz, bir icabdır. Saniyen söylenilen söz de kabuldür. Meselâ: Bir kimsenin "şu malı şu kadar kuruşa sana sattım" demesi bir icabdır. Müşterinin "ben de onu böylece kabul ettim" demesi de bir kabuldür.

T) Câiz; yapılması sahih veya mübah olan herhangi bir iş veya akiddir. Bazan bir muamele dünyevî ahkâm itibariyle sahih olduğu halde uhrevî ahkâm bakımından câiz olmaz. Meselâ: Cum'a namazı için ezan okunurken namaza gitmekle mükelef olan bir kimse hemen namaza gitmeyip de bir satış muamelesiyle meşgul olsa bu muamele dünyevî hükümler itibariyle sahihtir, fakat uhrevî hükümler itibariyle caiz değildir. Çünkü, bu, emri ilâhiye bir muhalefeti müstelzimidir.

U) Azimet; kulların özürlerine mebni olmaksızın ibtidaen meşrû kılınmış olan şeydir. Sefer halinde ramazan-ı şerif orucunun tutulması gibi.

Ü) Ruhsat; kulların özürlerine mebni kendilerine bir suhûlet ve müsaade olmak üzere ikinci derecede meşrû kılınmış olan şeydir. Sefer halinde ramazan-ı şerif orucunun tutulmayıp tehire bırakılması gibi. Bir şey hakkında azimet ile ruhsat içtima etse azimet tarafını iltizam etmek evlâdır. Çünkü bu, bir takva ve ihtiyat nişanesidir.

V) Hıyar; muhayyerlik demektir ki bir muameleyi yapan iki âkid-den birinin veya her ikisinin o muameleyi şu kadar gün içinde kabul veya feshetmek üzere muhayyer olmasından ibarettir. Binaenaleyh o

müddet içinde akdedilen muamele kabul edilirse lâzım olur; kabul edilmezse münfesihi bulunur.

6) *Ahkâm-ı şer'iyye ve fıkhiyyenin sebepleri ve hikmetleri :*

İtikadlara, ibadetlere, vakıflara, sadakalara münakehâta, müfara-kata, verasete iktisâdî muamelelere, cezalara vesaireye ait olan bilcümle şer'î ve fikhî hükümlerin bir nice sebepleri, hikmetleri vardır ki onlara, "esbâb-ı mûcibe", "Esbâb-ı teşriyye ve hikem-i teşriyye", "hikem-î şerâ'iyî" "namı verilmiştir. Evet.. şer'î hükümlerden, fikhî hükümlerden herbirinin istinâd ettiği bir sebep vardır ki bunlar birer "emare", birer alâmetdir. Bunlar bizim vazifelerimizi bilmemize onları matlub vakitlerde yapmamıza yardım eder. Sonra bu hükümlerden her birisinin meşruiyetinde bir nice hikmet ve maslahat vardır. Bu sebeplerin, hikmetlerin bir çoğu güzelce düşünülünce tamamen tecelli eder. Bunlar zahirdir, Bir kısmı da biraz düşünülünce tecelli eder. Bunlar badi-i nazarda hakkıyla tayin ve takdir edilmeyebilir. Fakat âlim ve hakim bir şâri-i kadimin bir hâlik-ı Azîmin milyonlarca ahkâmına ait sebepler hikmetler, maslahatlar gözler önünde lemeân edip dururken artık bizim hakkıyla infaz-ı nazar edemediğimiz herhangi bir hükmü şer'inin, bir hükmi fikhînin de birer sebebe, birer hikmete müstenid bulunmuş olacağına nasıl tereddüd edilebilir.

Maahaza bazı dinî emirler, nehiler de bulunabilir ki, onların hikmetlerini ancak şâri'-i Mübîn olan Allahu Taâlâ bilir. Kullar bunlarına hikmetlerine infaz-ı nazar edemedikleri halde ifasına çalışmakla Hak Taâlâyâ itaatları tecelli eder. Daha ziyade sevaba nâil olur. O halde bu gibi faydeli gayeler semereler de o emirler ve nehiler için birer hikmet-i teşriyye mahiyetinde bulunmuş sayılabilir.

Ahkâm-ı şer'iyye ve fıkhiyyemizden bir kısmının sebeplerini, hikmetlerini birer muhtasar numune olmak üzere kısaca arz edelim. Şöyle ki:

A) İtikadlara ait hükümlerin başlıca sebebi bizim varlığımızdır. Bizi muhît olan bu mükevvenâtın mevcudiyetidir. Bizler bir kere kendimize ve bizi muhît olan kâinatın bedialarına ibretle nazar edince elbette hiçbir şeyin beyhude yere yaratılmamış olduğu, gözlerimizin önünde tecelli eder. Artık bizim de beyhude yere yaratılmamış olduğumuz pek güzel anlaşılır. Artık bu muazzam mükevvenâtın varlığı, onun Hâlik-ı Zîşamın tasdik ederek ona arz-ı ubudiyette bulunmamız için bir sebep olmuş olmaz mı?

İtikadiyâta ait hükümlerin hikmetine gelince o da güzel itikada, kanaat-ı vicdaniyyeye nâil olarak o sayede dalâletden kurtulup hidayet sahasına kavuşmaktan, ebedî bir selâmet ve saadete namzet olmaktan ve saireden ibarettir.

B) İbadetlerin sebepleri de bunlarile mükellef olan kimselerin hayvanâtdan, cematdan temayüz edip birer kıymetli mahlûk olmalarıdır. Bu ibadetlerin hikem-i teşriyyesi de bir Halik-ı azımuşşân olan mabudumuza karşı güzel bir inanca bulunduğumuzu izhar ve itiraf etmektir, Onun zat-ı ülû hiyyetine arz-ı tâzimât da bulunarak ubudiyetimizi göstermektir. O razzak-ı kerî molan mabudumuza nail olduğumuz nimetlerinden dolayı arz-ı şükranda bulunmaktır. Müslümanlar arasındaki vahdeti, uhuvet-i diniyyeyi meydana koymaktır. Beşeriyet âlemine karşı güzel bir numûne-i imtisal olmaya çalışmaktır. Güzel ve faideli bir riyazatda bulunarak tasviyeyi ruha, nezâhet-i ahlâka nailiyyettir. En kutsî ve en hayırlı bir seyâhatde bulunarak maddeten ve mânen müstefid olmaktır. Ubudiyet vazifemizi ifa ederek mükâfâtlara liyâkat kazanmaktır.

C) Vakıflara, sadakalara gelince sadaka-ı cariye denilen vakıflar gibi müesseselerin fakirlere, zayıflara sadaka ve zekât namıyla yapılan yardımların başlıca sebepleri Cenab-ı Hakkın rızasına nailiyyettir. Ona mânevî kurbıyyettir. Bunların faideleri, hikmetleri ise pek çoktur. Bunlar elde bulunan bir servetin şükürünü ifaya bir vesiledir. Ve dünyada güzel nam kazanmaya, ahiretde de mükâfata ermeğe büyük bir vasıttır.

Müslümanlar ötedenberi birçok hayır müesseseleri vücuda getirmiş, beşeriyete hizmet etmiş, bütün insanıyyet âlemine karşı güzel bir numûne teşkil eylemişlerdir. Bütün mukaddes mabetler, medreseler, kütüphâneler, imarethâneler, hastahâneler, çeşmeler müslümanlar tarafından yapılmış en faideli birer ictimâî müessesedir. Bu sayede âmme ihtiyaçları tehvin edilmiş, teavün vazife-i ahlâkiyyesi yerine getirilmiş, yurtdaşlar için büyük bir muhabbet ve şefekat eseri göstermişlerdir.

D) Münakâhâtın sebebi de beşeriyetin fitraten hâiz olduğu bir ihtiyaçtır. Bunun hikmet-i teşriyyesi ise bedîhidir. Bu muamele beşeriyetin mukadder bir zamana kadar muntazam temâdisini temin eder. Bu sayede ictimâî hayat da bir nezâhet tecelli eder. Fuhiyyâta mütemâyil olan nice kimseler nikâh sayesinde gayr-i meşru' şehvânî bâdirelerden kurtulmuş olurlar. Yine bu sayede insanlar meşru, suretde evlât ve ahfâd sahibi olarak nesillerin devamını temin etmiş, bulunurlar.

Ve bu sebeble kendi yurtlarına, kendi milletlerinin teksir-i nüfûsuna hizmetde bulunmak şerefini kazanmış olurlar.

E) Mufarakata gelince, esasen ahkâm-ı şer'iyemize nazaran bir kat'î lüzum görülmedikçe mufarakât cihetine gidilmemesi matlubdur. Talâklar ebgazu'l-mubahât sayılmıştır. Fakat bazan nikâhın devamından beklenen maslahatlar husûle gelmeyebilir. Bir erkek ile refikası arasında husûlü matlûb olan imtizacdân, muhabbetden, güzelce idareden eser görülemez, olabilir. Böyle zarurî bir sebep halinde ise usûlü dâiresinde mufarakat ciheti iltizam edilir. Bunun neticesinde de aile hayatı bir nice melhûz zararlardan, vahim hâdiselerden kurtulmuş olur.

Filhakika birtakım vahşiyâne saldırmalara mütemayil olan ruhlar, mufarakak sebebiyle bir nice câniyâne hallerden masun kalmış olurlar. Böyle lüzumlu hallerde ise nikâh kaydını çözüvermek bir ictimâî hikmet ve maslahat muktezasıdır

F) Verasete, hakk-ı mülkiyete gelince bunun sebebi de karâbetdir, bilfiil çalışıp sa'y ve gayretde bulunmaktır veya teberru'dur. Bunların hikmet-i tegriyyesi de pek zâhirdir. Şüphe yok ki herkesin meşru' suretde kazanmış, elde etmiş olduğu malların kendisine aidıyeti ve kendisinden sonra da usul ve furu'una vesair kariblerine bir intizam dairesinde intikal etmesi bir ictimâî hikmet ve maslahat muktezasıdır. Bir kimse kendimesâisinin semeresine nail olamazsa hayatı felce uğrar, iktisadî faaliyeti mahvolur, bütün günleri ye's ve fütür içinde geçer gider. Fakat bir kimse kendi kazancından kendisinin ve ileride de evlâd-ı iyâlinin vesair kariblerinin müstefid olacaklarını bilirse bir şevk ve neşve ile iktisad sahasına atılır, birçok şeyler kazanır, bunun neticesinde mensub olduğu cemiyet de pek ziyade kazanmış olur. İşte bu gibi hikmetlere mebnî'dir ki, ahkâm-ı şer'iyemize nazaran herkesin hakkı mahfuzdur. Herkes meşru' suretde mesâî sahasına atılabilir. Herkes kendi kazancına maliktir, herkesin vefatında da serveti muayyen varislerine bir adalet ve maslahat dairesinde intikâl eder.

H) İktisadî muamelelere gelince malûm olduğu üzere bunlar pek çoktur. Alım satımlar, icareler, şirketler bu cümledendir. Bunlardan bir kısım şirketleri nazara alalım.

Şirket : Lügatda, en az iki hissenin, iki nasibin birbirinden temayüz etmiyecek suretde karışması veya karıştırılması demektir. Hukuk bakımından şirket ise bir malda veya bir kârda veya bir mal ile iş görmekte veya kazançda en az iki kişinin ya ihtiyarlarıyla veya ihtiyarları olmaksızın ortak olmalarıdır.

Meselâ : Veraset tarikiyle intikal eden bir malda gayri-i ihtiyarî bir şirket vücuda gelmiş olur. Birkaç kişinin bir malı müştereken satın almalarıyla da bilihtiyar bir şirket tahakkuk eder.

Şirketler birçok kısımlara ayrılır: Bunların başkası şirket-i ticaretdir ki buna "şirket-i akd" denilir. Ve şöylece tarif olunur: Şirket-i akd; iki veya daha ziyade kimse arasında bir akd ile bir mukavele ile, yani: bir icab ve kabul ile husule gelen şirkettir ki kazanılacak bir kâr, aralarında müşterek olmak üzere yapılır.

Şirketlerin meşruiyyeti; Kitabullah ile, sünnet-i Nebiyye ile, icmâ-i ümmet ile sabitdir. Şirketlerin sebab-i meşruiyyeti ise ya gayr-i ihtiyarî bir su rette husûle gelen mülkiyettir; tevarüste olduğu gibi. Veya bilihtiyar yapılan birakd, bir mukaveledir; ticaret şirketlerinde olduğu gibi.

Şirketlerin hikmet-i meşruiyetine gelince bu da zahirdir. Biz burada ticaret şirketlerini şöyle muhtasarca nazara alalım. Şüphe yok ki, bir cemiyet hayatının refah ve suhûlet içinde devam etmesi, inkişâfa nail olması şirketler sayesinde. Birçok işler vardır ki, onları yalnız ferdlerin kendi başlarına yapmaları kabil olamaz. Bir kısım küçük sermayeler de büyük işleri görmeye kâfi gelemez. Halbuki şirketler akdedilince küçük sermayeler birbirine ilâve edilerek müttefik bir ticaret eihetine tevcih edilince bu husustaki müşkilât bertaraf edilmiş olur. Birçok semereler elde edilir, bunun neticesinde de hem fertler, hem de cemiyetler pek ziyade müstefid olurlar, medenî hayatta bir inkişâf, bir terakki vücuda gelmiş bulunur. Elverir ki bu hususda ahlâkî düsturlara riayet edilsin, elverir ki, hissedarlar arasında samimî bir tesanüd, bir hayırhâklık bulunsun, âmme menfaati, şahsî menfaatlardan üstün tutulsun. Nitekim bir hadis-i şerif şu mealdedir: "Allah Taalâmın yed-i inayeti iki şerikin üzerindedir. Bunlardan biri arkadaşına hiyânet etmedikçe. Fakat biri diğerine hiyânet etti mi yed-i inayetini onlardan kaldırır, onları muvaffakiyetden mahrum bırakır."

G) Cezalara gelince, bunlar da ahkâm-ı şeriyye bakımından maddî, manevî ve dünyevî, uhrevî kısımlarına ayrılır. Ceza lafzı lügat itibariyle mücazat, mükafât demektir. Yani: Bir amele müsavisıyla karşılıklı bulunmaktır. Meselâ: Bir ibadetin sevabı bir mükafât kabilinden uhrevî bir cezadır. Bir masiyetin uhrevî azabı da mücazat kabilinden uhrevî bir cezadır. Bir hiyanetin neticesinde muvaffakiyyet-i iktisadiyeden mahrumiyet de bir dünyevî ve mânevî ceza demektir. Dinî ve kanunî hükümlere muhalefetden dolayı tatbik edilen hapis gibi darp gibi şeyler de birer dünyevî cezadan ibarettir. Dünveî ve uh-

revî cezaların sebeblerine gelince, bunlar da malumdur. Dinî ve dünyevî vazifelere, düsturlara riayet etmeyenler, bu adem-i riayetleri sebebiyle ikâb kabilinden olan cezaya maruz kalırlar. Dünyevî ve uhrevî cezaların hikmetleri de pek büyüktür. Bu cezalar; adalete, hakkaniyete mukarin olunca insanların hayatını tanzim, medeniyet âleminde bir intizam ve tesanüdün tecellisi ne vesile olur.

Meselâ : Nezihu'l-itikad bir kul; Cenab-ı Hakkın rızasını kazanmak, O'nun dünyevî ve uhrevî eltafına mazhar olmak, azabından emin bulunmak için hayatını tanzim eder, vazifelerini güzelce yapmağa çalışır; insaniyete, ahlâka, ubûdiyyete muhalif hareketlerden kaçınır.

Birçok kimseler de maddî cezaları düşünürler, nefislerinin temayülâtına mukavemet ederler, bir nice menhiyatî irtikabdan kendilerini sıyânet etmiş bulunurlar. Bütün bunlara rağmen nefislerine uyararak memnu' fiilleri, cinayetleri kasten irtikab edenlerin de, böyle irtikab ettikleri şeylerin mahiyetiyle mütenasib ve cezalardan beklenen faideleri mutazammın olan-birer ukubetle tecziye edilmeleri hikmet-i ictimâiyye icabıdır. Bunların tesiri ile birçok kimseler öyle cânîyâne temayüllerden vazgeçerler. İslâh-ı hale çalışırlar, bu cezalar cemiyet için güzel birer müeyyide-i ahlâkiyye mahiyetinde bulunmuş olur. Aksi takdirde adalete, musavata riayet edilmemiş, birtakım şerirlere meydan açık bırakılmış olur. Bunun neticesinde medenî âlem; intizamını, refah ve saadetini kaybetmiş, vahşiyâne bir hayat devresi vücuda gelmiş olur ki, bunun beşeriyet için ne kadar muzır olduğu bedihîdir.

Hülâsa-ı kelâm : Bütün şer'î ve fikhî hükümlerin, meselelerin birçok hikmetleri, güzellikleri, faideleri vardır. Biz bunların varlığına lehül-hamd kani, bulunmaktayız. Bu hikmetlere, güzelliklere, muttali olmak; zihinleri tenvire, tatmine ve teşîta hizmet eder. Bunun içindir ki İslâm âlimlerinden bir zümre; ahkâm-ı şeriyye ve fihhiyyemizin bir kısım hikmetlerini, güzelliklerini mümkün mertebe tesbite çalışmışlar, bu hususta eserler yazmışlardır. Meşhûr ülemâdan Ebu Abdillâh Muhammedü'l-Buhârî'nin (Mehasinü's-Şerai' ve'l-İslâm) ünvanlı eseri de bu cümledendir.

7) *Ahkâm-ı şeriyye ve fihhiyyenin tarihçesi :*

Şer'î ve fikhî hükümler; peygamberi âli şanımızın zaman-ı bi'setinden itibaren mükemmel bir suretde hıfz ve zabt edilmeğe başlanılmış, mütemadiyen inkişafa mazhar olmuş, medenî bir milletin maddî ve

mânevî hayatını idare ve tenvir edecek suretde müdevven bir hale gelmiştir.

Söyle ki : Peygamber efendimiz taraf-ı ilâhîden bitarık'l-vahy telakki buyurduğu hükümleri ashâb-ı kiramına tebliğ ederdi. Onlar da bu hükümleri hemen hıfz ve tesbite çalışırlardı. Bu suretle Kur'an-ı Kerim'in bütün ahkâmı tesbit edilmiş olduğu gibi Rasulü Ekrem'in zâtına ait ve ahkâm-ı islâmiyyeyi mütezammın ehadis-i şerife de fevkalâde bir itina ile zapdedilmiştir.

Bir kısım ahkâm-ı şeriyye de vardır ki, bunlarda islâm müctehidlerinin icmana, icthadına, kıyasına müstenid bulunmuştur. İslâm müctehidlerinin böyle bir suretde tesbit etmiş oldukları hükümler de yine esasen kitabullah'a ve sünen-i nebevîyyeye istinat etmekte olduğundan "ahkâm-ı şer'iyye ve fıkhiyye" den ibaretdir.

Evet... mubarek islâm müctehidlerinin icma veya kıyas ve icthad tarikiyle istinbat etmiş oldukları meselelere "ahkâm-ı fıkhiyye" denildiği gibi, "mesâil-i fer'iyye", "mesâil-i amelîyye" namı da verilmiştir. Bu zatlar hukukî islâm ilmiyle fevkalâde bir suretde mücehhez, diyanet ve faziletle bihakkın muttasıf, bütün icthadları birer dinî esasa müstenid olduğundan bunların tedvin ettikleri bu meseleler de "ahkâm-ı şer'iyye" ye dahildir. Bu mubarek zatlar, hüni niyetle ve şer'î delillere istinaden icthadta bulunmuş oldukları için icthadlarında isabet etmiş oldukları takdirde kat kat sevaba nail olmuşlardır. Hasbel beşeriyye icthadlarında isabet edememiş oldukları takdirde de yine güzel niyet ve güzel amellerinin mükâfatı olarak bir kat sevaba nail bulunmuşlardır. Bir hadîs-i şerif bunu nâttıktır. Velhasıl zaman-ı nebevîden beri gerek Hulefâi Râşidîn denilen Ebu Bekirî's-Siddîk, Ömerü'l-Fâruk, Osman Zınnûreyn ve Aliyyü'l-Murtaza (R. T. Anhüm) hazeratı ve gerek diğer bir kısım fukahâ-i sahabe ve onları müteakib tabiin denilen diğer bir kısım ülemâ-i islâmiyye ve bilhassa İmam-ı Azam, İmam-ı Malik, İmam-ı Şâfiî ve İmam-ı Ahmed İbni Hanbel hazeratı gibi müctehidîn-i kirâm; ahkâm-ı şer'iyye ve fıkhiyyeyi fevkalâde bir suretde tesbit etmişlerdir, İslâm Hukukuna pek büyük bir inkişaf vermişlerdir, bu hususa dair pekçok kıymetli eserler vücuda getirmişlerdir.

Eshab-ı Kiram ile O'nları görmek şerefine nail olup "Tabiin" ünvanını ihraz etmiş bulunan zatlardan ahkâm-ı şeriyyeye bihakkın vakıf olan zatlara "Kurra" namı verilmiştir. Onlardan sonra ilm-i hukuk sahasına büyük bir inkişaf vermiş olan ülemâ-i İslâmiyyeden her birine de fakih denilmiştir ki cem'i "Fukahâdir."

İslâm fakihleri; ahkâm-ı şer'iyyeye dair "Kütübü fıkhiyye" namıyla pek çok ve pek kıymetli eserler vücuda getirmişlerdir. Bu eserleri kitaplara, bablara fasıllara ayırmışlar. Hukuka dair birçok ıstılahlar tesbit etmişlerdir.

Fıkıh kitaplarımız başca şu kısımlara ayrılmıştır: Taharetler, ibadetler, vavkıflar, vasiyetler, hibeler, verasetler, münakeheler, mufarekatlar, nafakalar, nesebler, bey'lar, şüfhalar, icareler, şirketler, kefâletler, vekâletler, havaleler, emanetler, hediyeler, dâvalar, kazalar, savaşlar, sulhler ve ibralar, Devlet-i İslâmiyyenin varidat menbaları vesaire.

İslâm Hukuk tarihine: "Tarih-i Teşri" ünvanı verilmiştir. Bu tarihe yüksek varlıklarıyla büyük bir şeref vermiş olan birçok İslâm müctehidleri, fakihleri, hukukçuları vardır. Bu zatların teracim-i ahvâlini hâvi olan ilme de "İlmü Tabakâti'l-Müctehidin" namı verilmektedir. Hak Taâlâ Hazretleri cümlesinden razı olsun, âmin.